

BÜYÜK MOĞOL ULUSU'NDA İLK VELİAHT TAYİNİ HUSUSUNA DAİR BİR İNCELEME

A REVIEW OF THE APPOINTMENT OF THE FIRST CROWN PRINCE IN THE GREAT MONGOLIAN ULUS

Çetin KAYA *

Öz

Cengiz Han'ın ölümü sonrasında yerine geçecek kişinin ne zaman ve nasıl bir şekilde belirlendiği hususunda kaynaklarda bazı farklı bilgiler bulunmaktadır. Dönemin tanığı olan anonim eser Mongolun Nigoça Tobçıyan bu hususta Cengiz Han'ın ikinci oğlu Çağatay'ın etkisini vurgulamaktadır. Çağatay veliaht tayini sırasında kardeşi Ögedey'i desteklemiştir. Bu sayede Ögedey'in veliaht olmasını sağlamıştır. Ancak sonradan kaleme alınmış eserler veliaht tayini hususunda Cengiz Han'ın kendi istek ve arzusu ile Ögedey'i veliaht ilan ettiği bilgisini vermektedirler. Ayrıca Mongolun Nigoça Tobçıyan veliaht tayinin tarihini 1219 yılında çıkılan Harezmsah Seferi'nin hemen öncesine koymaktadır. Ancak diğer eserler Cengiz Han'ın ölümüne yakın 1226 yılında çıkmış olduğu Tangut Seferi'ni işaret etmektedirler. Bu farklılıkların konu alındığı çalışmamızda uygun görülen tüm kaynaklar değerlendirilmiş ve dönemin tanığı olan anonim eserin daha doğru bilgi verdiği neticesine varılmıştır.

* Dr., Siva/ Türkiye, ccetinkayaa.58@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-3876-5140>.

Gönderim Tarihi: 18.02.2021

Kabul Tarihi: 25.06.2021

•
Anahtar Kelimeler

Cengiz Han, Büyük Moğol Ulusu, Ögedey Khagan, Çağatay Khan

•

Abstract

There is some different information in the sources as to when and how the crown prince who would be replaced Genghis Khan was determined after his death. An anonymous source that Mongolun Nigocha Tobchiyan, a witness of the period, describes the influence of Genghis Khan's second son Chagatai in the election of crown prince. Chagatai, his brother Ogedei supported during his appointment of crown prince. In this way, he made Ogedei the crown prince. However, later written sources give information that Genghis Khan declared Ogedei crown prince at his own request. In addition, the Mongolun Nigocha Tobchiyan gives the information that the crown prince was appointed just before the Kharezmshah expedition launched in 1219. However, other sources say that Genghis Khan appointed the crown prince in the Tangut expedition, which he launched near his death in 1226. In our review all sources deemed appropriate were evaluated and it was concluded that the anonymous source, a witness of the period, provided more accurate information.

•
Keywords

Genghis Khan, Great Mongolian Ulus, Ogedei Khagan, Chagatai Khan



GİRİŞ

Birçok Ortaçağ devletinde olduğu gibi 1206 yılında kurulmuş olan Büyük Moğol Ulusu'nda da yönetimi elinde bulunduran Cengiz Han'ın (Temüçin) ölümü sonrasında yerine hanedanından biri tayin edilmek istenmiştir. Bu tayinde Cengiz Han'ın ilk eşi olan Börte Üçin'den doğan dört oğlu Çuci, Çağatay, Ögedey ve Toluy öncelikli tutulmuştur. Çünkü Moğol geleneklerinde ilk eşten doğan evlatlar, diğerlerine göre daha muteber sayılmaktadır (Beyânî, 2018, s. 42, 139). Netice olarak Ögedey babası Cengiz Han'ın ölümü ile onun makamına geçmiştir. Ancak Ögedey'in bu makama ne zaman namzet edildiği ve nasıl geldiği konusunda bazı belirsizlikler mevcuttur. Tayinin aydınlatılmasında büyük öneme sahip olan muasır ve muahhar ana kaynaklar konu hakkında bazı bilgiler vermektedirler. Ancak kaynaklar arasında çeşitli noktalarda farklılıklar bulunmaktadır. Bu nedenle konunun aydınlatılmasında önemli gördüğümüz temel kaynak eserler incelenip değerlendirilecek ve bir sonuca varılmaya çalışılacaktır.

Ögedey'in Veliht Tayini Hakkında Verilen Bilgiler ve Değerlendirilmesi

Cengiz Han'a veliht belirlenmesi hususundan bahseden eserlerin ilki anonim eser *Mongolun Nigoça Tobçıyan* dır. Büyük Moğol Ulusu'nun kuruluşuna şahitlik etmiş kişi ya da kişilerin ağzından verilen bilgiler ışığında yazılmaya başlanan ve 1240 yılında tamamlandığı içerisinde verilen (Anonim, 1990, s. 893-890; Anonim, 1995, s. 245; Anonim, 2004, 1044; Anonim, 2011, s. 251) bu esere göre: Cengiz Han, Harezmsah Seferi'ne (1219-1224) çıkmadan önce Tatar boyuna mensup eşi Yesüy Hatun, (Anonim, 1990, s. 326-327; Reşiduddin Fazlullah, yz. 2937, 116a; Beyânî, 2018, s. 29) ona ölümü hatırlatmıştır. Bu nedenle kendisine bir veliht bırakmasını istemiştir. Yesüy Hatun'un bu uyarısı Cengiz Han tarafından da kabul görmüştür. Hatta Cengiz Han, ailesinden kimseler ve komutanlarına neden daha önce bu hususta kendisini uyarmadıkları için sitem etmiştir. Sonrasında Cengiz Han velihtlik için "*Oğullarımın büyüğü Çuci'dir*" diyerek bu evladını işaret etmiştir. Ancak Cengiz Han'ın ikinci oğlu Çağatay, Çuci'nin Merkit nesepli olduğunu iddia ederek¹ veliht olmasına karşı çıkmıştır. Çağatay'ın bu sözleri Çuci'nin ağırına gitmiş ve ikisi babalarının önünde kavgaya tutuşmuştur. Onları ayırmak için araya

¹ Temüçin'in, 1206 yılında Büyük Moğol Ulusu'nu kurmadan önce Merkit boyu tarafından eşi Börte Üçin kaçırılmıştır. Börte onların elinden kurtarıldıktan kısa süre sonra Çuci'yi dünyaya getirmiştir. Bu nedenle Çuci'nin nesebi hakkında bazı şüpheler bulunmaktadır (Kalan, 2012, s. 119-130; Beyânî, 2018, s. 126; Gömeç, 2019, s. 204).

giren beylerden Bogorçu² ve Mukali³ olayı yatıştırırsa da Cengiz Han bu duruma çok üzülmüştür. Sonrasında bir daha Çuci'nin nesebi ile ilgili herhangi bir tartışmanın yapılmasını yasaklamıştır. Sükûnet sağlanınca Çuci ve Çağatay'ın veliaht konusundaki görüşlerini bildirmeleri istenmiştir. İlk olarak söz alan Çağatay, babasından sonra Ögedey'in başa geçmesinin uygun olacağını söylemiştir. Sıra Çuci'ye gelince o da Çağatay'ın görüşünün uygun olduğunu belirtmiştir. Küçük oğul Toluy'un da onayıyla, Cengiz Han tarafından Ögedey'in rızası alınmış ve veliaht olarak tayin edilmiştir (Anonim, 1990, s. 754-755,758-760, 767-773; Anonim, 1995, s. 174-176, 179-181; Anonim, 2004, s. 181-188; Anonim, 2011, s. 220-222, 225-227).

Alâeddin Atâ-Melik Cüveynî tarafından 1260 yılında tamamlanmış olan *Târîh-i Cihân Gûşâ'* da (Bilgin, 1993, s. 141) Cengiz Han'ın veliaht tayinine yönelik bilgiler bulunmaktadır. Esere göre: Cengiz Han, Ögedey'in kendisinden sonra başa geçmesini istemiştir. Bu isteğe de yine kendi arzusuyla sahip olmuştur. Ögedey'in yetenekleri, isabetli kararları ve yönetim becerisi Cengiz Han'ın dikkatini çekmiştir. Bu nedenle Ögedey'i kendisine veliaht olarak seçmiştir. Eserde dikkat çeken bir başka husus ise, Ögedey'in veliaht olarak tayin edildiği zamandır. Çünkü esere göre: Cengiz Han, Harezşah Seferi'nden döndükten sonra çıktığı Tangut Seferi'nde (1226-1227) hastalanınca Ögedey'i kendisine veliaht tayin etmiştir. Tangut Seferi sırasında Cengiz Han attan düşerek rahatsızlanır. Bu rahatsızlığın kendisine ölüm getireceğini anlayınca da oğulları Çağatay, Ögedey ve Toluy'u yanına çağırmıştır. Onlara uyum içinde olup dağılmamalarını söylemiştir. Kendisinin ölümü sonrasında diğer oğulları ve devlet erkânına Ögedey'i başa geçirmelerini vasiyet etmiştir. Böylece Cengiz Han, oğullarından bu vasiyete uygun davranacakları sözünü almıştır. Hatta Ögedey'in hükümdarlığını kabul ettiklerine dair bir yazılı belge vermelerini bile istemiştir (Alâeddin Atâ-Melik Cüveynî, 2016, s. 244-246; Alaaddin Ata Melik Cüveynî, 2013, s. 185-186).

Delhi Sultanlığı bünyesinde Minhâc-ı Sirâc el-Cûzcânî tarafından kaleme alınmış olan eser *Tabakât-ı Nâsîri* de Cengiz Han'ın veliaht tayini hususuna değinmektedir. *Târîh-i Cihân Gûşâ'*'nın tamamlandığı 1260 senesi içerisinde bitirilmiş olması (Ansarı, 1993, s. 99) bu eseri değerli kılmaktadır. Muhtemelen bahsedilen iki eser de birbirinden istifade edilmeden yazılmıştır. *Tabakât-ı Nâsîri'*ye göre: Cengiz Han'ın oğlu Çuci, Kıpçak topraklarını görünce burayı çok beğenmiştir. Babasının burada bulunan şehirleri helak etmesine içi elvermemiştir.

² Arulat boyuna mensup olup Temüçin ile tanışıklıkları ikisinin de gençlik yıllarının başlarına dayanır (Reşiduddin Fazlullah, 1995, C. I, s. 168-169; T'ang, 1970, s. 114).

³ Calayir boyundan olup Temüçin'in devletini kurmasında büyük çaba göstermiş destekçilerinin başında gelir (Reşiduddin Fazlullah, 1995, C. I, s. 599).

Bunu önlemek için Cengiz Han'ı av esnasında öldürmeyi planlamıştır. Kardeşi Çağatay, Çuci'nin bu planından haberdar olmuş ve babaları Cengiz Han'ı uyarmıştır. Bu nedenle büyük oğul Çuci, babası tarafından zehirletilerek öldürülmüştür. Sonrasında ise, Cengiz Han Tangut Seferi sırasında rahatsızlanıp ölüm döşegine düştüğü zaman veliaht tayinini yapmıştır. Bu tayinde Çağatay, Çuci öldüğü için oğullarının en büyüğü olmasına rağmen çok savaşçı ve gaddar olduğundan dolayı tercih edilmemiştir. Onun yerine Cengiz Han diğer oğlu Ögedey'i kendi makamına layık görmüştür (Minhâc-ı Sirâc el-Cûzcânî, 2010, C. II, 150-151; Minhâc-ı Sirâc el-Cûzcânî, 2016, s. 105).

Süryani müellif İbnu'l İbri tarafından kaleme alınan eser *Makhtebhanuth Zabhne* (*Abu'l Farac Tarihi*) yazarının ölüm yılı olan 1286 senesine kadar olayları ihtiva etmektedir (Özaydın, 2000, s. 93). Eserde, Cengiz Han'ın veliaht tayini hakkında *Târîh-i Cihân Gûşâ'*nun verdiklerine benzer bilgiler bulunmaktadır. *Makhtebhanuth Zabhne'*ye göre: Cengiz Han veliaht tayini hakkındaki düşüncesini Harezmsah Seferi sonrasında çıkılan Tangut Seferi'nde rutubetli havadan dolayı rahatsızlandığı zaman açıklamıştır. Bu kararında Ögedey'in anlayış ve teşkilatlandırma yeteneği etkili olmuştur. Cengiz Han bu düşüncesini oğullarına da söyleyerek onların konu hakkındaki fikirlerini duymak istemiştir. Oğulları da bu isteği onaylayıp babalarının sözü üzerine başka bir söz söyleyemeyeceklerini ifade edince, Ögedey'in veliahtlığı onaylanmıştır. Böylelikle Cengiz Han vasiyetini açıklamış ve sonrasında da yakalanmış olduğu hastalığa yenik düşerek vefat etmiştir (Gregory Abu'l Farac, 1999, C. II, s. 522-523). İbnu'l İbri'nin bir diğer eseri olan *Târîhu Muhtasari'd-Dûvel'*de de yukarıda verilen bilgiler benzer şekilde tekrarlanmaktadır (Ebü'l-Ferec İbnü'l-İbrî, 2011, s. 15).

Reşiduddin Fazlullah Hemedâni tarafından ilk olarak 1306-1307 yılları arasında kaleme alınan ve farklı neşirleri de bulunan *Câmiu't-Tevârih'*de (Şeşen, 1993, s. 132) ise Cengiz Han'ın veliaht tayini şu şekilde anlatılmaktadır: Cengiz Han oğullarının yeteneklerini gözlemleyerek onların hangi göreve layık olduklarını bulmaya çalışmıştır. Bu araştırma sonucunda hükümdarlık makamına oturacak kişi hakkında karar verme hususunda tereddütte kalmıştır. Bazen üçüncü oğlu Ögedey'i bu göreve layık görmüş bazen ise küçük oğlu Toluy'u uygun bulmuştur. Moğol adetlerine göre, baba malı ve makamı küçük oğul tarafından idare edilmelidir. Ancak taht ve hükümdarlık işlerinin meşakkatinden dolayı kendi makamını üçüncü oğlu Ögedey'e vermeyi düşünmüştür. Yurdunu, hanesini, malını, mülkünü, hazinesini ve askerlerini ise Toluy'a vermeyi yeğlemiştir. Ölümü öncesi çıkmış olduğu Tangut Seferi'nde rahatsızlanınca da vasiyetini açıklayarak Ögedey'in kendisinden sonra başa geçecek veliaht olduğunu bildirmiştir (Reşiduddin Fazlullah, 2014, s. 443; Reşiduddin Fazlullah, 1995, C. II, s. 785).

Abdullah b. Fazlullah el-Şirâzi (Vassâf) tarafından kaleme alınan ve *Târîh-i Vassâf* ismi ile maruf olan eserin dördüncü cildi 1312 yılında Sultan Ölceytü'ye (1304-1316) sunulmuştur (Şeşen, 1998, s. 238-239; Özgüdenli, 2012, s. 558-559; Haykıran, 2016, s. 241-245). Bu cildin içerisinde bulunan *Târîh-i Cihân Gûşâ* zeylinde ise Cengiz Han'ın veliaht tayininden şu şekilde bahsedilmektedir: Cengiz Han garp vilayetlerini aldıktan sonra kendi payitahtına dönmüştür. Oradan da Tangut üzerine sefere çıkmıştır. Bu sırada ağır bir hastalığa tutulmuştur. Ordunun kontrolü ile meşgul olan oğulları Çağatay, Ögedey ve Toluy'u yanına çağirtmiştir. Geldikleri zaman onlara eski adet ve gelenekleri hatırlatmıştır. Sonrasında oğulları arasından Ögedey'i veliaht ilan etmiş ve ölmüştür (Vassâf, 1968, s. 11-15).

Muhammed Benâketi tarafından 1317 yılında tamamlanan eser *Târîh-i Benâketi* (YAZICI, 1992, s. 429-430; Haykıran, 2016, s. 245-247) ise Cengiz Han'ın veliaht tayini hakkında şu bilgileri vermektedir: Cengiz Han Harezmsâh Seferi'nden döndükten sonra tekrar Çin'e yönelmiştir. Bu kapsamda Tangutlar üzerine bir sefer düzenlemiştir. Çok kanlı geçen Tangut Seferi'nin ardından Hitay taraflarına yönelmiştir. Aniden bir hastalığa yakalanınca oğlu Ögedey'i veliaht ilan edip devletin başına geçirmiştir. Sonrasında evinde ölmek istemediği için Çin üzerine seferlerine devam ederek yeniden Tangutlar üzerine saldırı başlatmıştır. Artık iyice ağırlaşmış öleceğini anlayınca kendisine bir şey olması halinde bile Tangut hükümdarı teslim olana kadar saldırıları durdurmamalarını emretmiştir. Bu olaydan kısa süre sonra da vefat etmiştir (Muhammed Benâketi, 2000, s. 370).

Görüldüğü üzere anonim eser *Mongolun Nigoça Tobçıyan* haricinde diğer kaynakların hepsi Cengiz Han'ın kendi rızası ile üçüncü oğlu Ögedey'i veliaht ilan ettiği bilgisini vermektedirler. Ayrıca bir ayırım noktası olarak Cengiz Han, Ögedey'i veliaht tayin etme isteğini de Tangut Seferi'ne çıktığı sırada, ölümü 1227 senesinden (Kafalı, 1993, s. 368) kısa süre önce açıklamıştır. Bu bilgiler sonradan yazılmış birçok İslam dünyası kroniğinde de benzer şekilde tekrarlanmıştır (Uluğ Bek, yz. 89-1356, 69a; Hamdullah Müstevfi, yz. 2041, 358a-359a; Ahmed Tebrîzi, 2019, s. 318-319; Muhammed Mîrhand, 2006, C. VIII, s. 3892-3894). *Mongolun Nigoça Tobçıyan*'ın kendisinden sonra yazılmış olan bahsettiğimiz diğer kaynaklara etkisi görülmemektedir. Hatta XVII. yüzyılda kaleme alınmış Moğol kaynakları da Çuci ile Çağatay'ın kavgasından bahsetmeyerek kısmen muahhar kronikleri teyit etmektedirler (Bk. Lubsandanzan, 2006; Sagan Setsen, 2006).

Yukarıda bahsettiğimiz kaynaklar arasında *Mongolun Nigoça Tobçıyan* veliaht tayininin cereyan ettiği tarihe en yakın kaleme alınmış eserdir. Ayrıca doğrudan olayların tanığıdır. Bu nedenle verdiği bilgiler büyük önem arz etmektedir. Bu eserde Cengiz Han'ın veliaht tayini, 1219 yılında başlatılan Harezmsâh Seferi öncesine konulmaktadır. Hatta Ögedey'in veliaht tayin edilmesinde Cengiz

Han'dan çok çocukları arasındaki çekişmenin etkili olduğunu vurgulanmaktadır. Bu çekişmenin başrolü olan Çağatay, Ögedey'in veliahtlığını teklif eden ve ona kağanlık yolunu açan ilk kişi olmuştur. Diğer kardeşleri de Çağatay'ın teklifini kabul etmişlerdir. Böylece babaları Cengiz Han da onların bu görüşünü kabul etmiştir. Eser ayrıca verdiği bilgileri, Cengiz Han kendisini destekleyip han yapan sonra da ona düşman kesilen Altan ve Kuçar'ın esir edilen halkını Çuci ve Çağatay'a ders olması mahiyetinde vermesinden bahsederek teyit etmektedir. Bu sayede Cengiz Han sözünden dönenlerin akibetini bu iki çocuğuna anlatmaya çalışmıştır (Anonim, 1990, s. 770-771; Anonim, 1995, s. 179; Anonim, 2004, s. 187; Anonim, 2011, s. 226). Altan ve Kuçar'ın halkının Harezmsah Seferi sonrasında iki oğul arasında pay edilmesi akıllara getirilebilir. Ancak bu mümkün değildir. Çünkü Çuci bu sefer sonrasında bir daha Moğolistan'a dönmemiştir (Reşiduddin Fazlullah, 1995, C. I, s. 732-733). Ögedey'in kağan olduktan sonra ağabeyi Çağatay'a hitaben "*Ben babamın hazırladığı tahta geçtim. Hangi irade ile geçtiğimi söylemeyecek miyim?*" demesi de kağanlığa geçmesindeki ağabeyinin rolünü kanıtlar niteliktedir (Anonim, 1990, s. 825-832; Anonim, 1995, s. 191-192; Anonim, 2004, s. 202; Anonim, 2011, s. 241-242). Yesüy Hatun'un Cengiz Han'a ölümü hatırlatıp veliaht bırakmasını önerdiği bilgisini veren eseri, Taoist rahip Ç'ang Ç'un seyahatine dair tutulan notlar da desteklemektedir. Çünkü bu seyahatnamede Harezmsah Seferi'nde Cengiz Han'ın zihninin ölüm fikri ile meşgul olduğu görülmektedir. Seyahatnamenin verdiği bilgiler ışığında: Ç'ang Ç'un ile Cengiz Han 1222 yılının Mayıs ayında görüşmüştür. Cengiz Han bu görüşmede ona ölümsüzlük hakkında sorular sormuştur. Ç'ang Ç'un da ölümsüz hayatın mümkün olmadığını ancak hayatı uzun kılmamanın yöntemleri olabileceğinden bahsetmiştir (Li Chih-Ch'ang, 1931, s. 101; Yıldırım, 2013, s. 251).

Cengiz Han'ın kendi isteği ile Ögedey'i veliaht tayin ettiği bilgisini veren ilk eserler; *Târîh-i Cihân Gûşâ* ve *Tabakât-ı Nâsiri* 1260 yılında tamamlanmışlardır. Bu ise eserlerin Cengiz Han'ın ölümünden otuz yılı aşkın bir süre sonra bitirildiğini göstermektedir. İki eser de Cengiz Han'ın 1227 yılında ölümünden kısa süre önce veliaht tayin ettiğini söylemektedir. *Târîh-i Cihân Gûşâ*'nın vermiş olduğu Cengiz Han'ı ölüm döşeginde üç oğlu Çağatay, Ögedey ve Toluy'u yanına çağırıldığı bilgisi *Câmiu't-Tevârih* tarafından itibarsızlaştırılmaktadır. Çünkü, *Câmiu't-Tevârih*'e göre Çağatay babası Cengiz Han'ın son Tangut Seferi'ne katılmamış ve asli Moğol yurdunun güvenliğini sağlama görevini üstlenmiştir (Reşiduddin Fazlullah, 1995, s. 764). *Tabakât-ı Nâsiri* Çağatay'ın savaşı ve gaddar olduğu için Cengiz Han tarafından veliahtlık için tercih edilmediği bilgisini vermektedir. Ancak verilen bu bilgi *Târîh-i Benâketi*'de görüldüğü üzere ölüm döşeginde bile savaşmayı arzulayan Cengiz Han'ın tutum ve davranışları ile pek uyuşmamaktadır (Bk. Anonim, 1990;

Anonim, 1995; Anonim, 2004; Anonim, 2011). *Tabakât-ı Nâsîrî*'nin vermiş olduğu bilgilerden biri ise Çuci'nin Cengiz Han'ı öldürmek için tuzak kurduğu yönündedir. Ancak bu bilgi ele aldığımız diğer kaynaklarda işlenmemektedir. Benzer bir rivayete *Câmiu't-Tevârih*'de rastlanmaktadır. Esere göre, Cengiz Han vermiş olduğu görevleri aksattığı için Çuci'nin isyan ettiği düşüncesine kapılmıştır. Çünkü, Cengiz Han oğlu Çuci'yi Türkistan Seferi sonrası bölgedeki isyancıları ve kalan Harezşah bakiyelerini yok etmek üzere görevlendirmiştir. Sonrasında Bulgar, Başkurt, Çerkez ve Kıpçak bozkırlarını nizama sokmak için Cengiz Han'ın emri ile harekete geçmesi istenmiştir. Ancak o şahsi işleri ile uğraşıp bu emre pek önem vermemiştir. Çuci'nin bu davranışı Cengiz Han'ı kızdırmıştır. Nitekim Çuci'nin Türkistan Seferi'nden geri Moğolistan'a dönmeyip hastalandığını belirterek Tacik bölgesinde kalması şüpheleri artırmıştır. Mankut boyundan bir kişi de onu sahip olduğu arazide gayet sağlıklı, ayakta ve av yönetirken gördüğünü Cengiz Han'a bildirmiştir. Bu haber üzerine hiddetlenen Cengiz Han, Çuci üzerine diğer oğulları Çağatay ve Ögedey önderliğinde bir ordu yollamayabile düşündüğü sırada Çuci'nin ölüm haberi gelmiştir (Reşiduddin Fazlullah, 1995, C I, s. 732-733).

Cengiz Han'ın ölümüne yakın Tangut Seferi'nde Ögedey'i veliaht tayin ettiği rivayetinde bulunan eserlerden bazıları Harezşah Seferi sırasında şehzadelerin kendilerine veliaht belirlemiş olduklarından bahsetmektedir. Bu kapsamda Çağatay, Möngeke Togan'ı (Reşiduddin Fazlullah, yz. 2937, 130a) kendisine veliaht ilan etmiştir. Hatta Möngeke Togan'ın ölümü sonrasında oğlu Kara Hülegü bu nedenle Çağatay'ın yeni veliahtı olmuştur (Vassâf, 1968, s. 332-333; Reşiduddin Fazlullah, 1995, C.I, s. 760; Muhammed Benâketi, 2000, s. 397; Alâeddin Atâ-Melik Cûveyni, 2016, s. 328). Ögedey ise, oğullarından Köçü'yü tam olarak bilinmeyen bir tarihte kendisine veliaht olarak belirlemiştir. Ancak onun ölümü üzerine Köçü'den torunu Şiremün'ü veliaht yapmıştır (Reşiduddin Fazlullah, 1995, C. II, s. 804, 924). Bir başka rivayete göre ise, Ögedey'in oğlu Kaşi Harezşah Seferi sırasında Horasan'da öldüğü zaman, onun yeni doğan oğlu Kaydu'yu kendisine veliaht ilan etmiştir (Djamal al-Karşi, 2005, C. I, s. 119). Bu bilgilerden de görüldüğü üzere Cengiz Han'ın oğullarının bile veliahtları Harezşah Seferi veya daha öncesinde belirlenmiştir. Ancak bu bilgileri veren kaynaklar ısrarla Cengiz Han'ın kendi yerine geçecek oğlunu Tangut Seferi'nde ölmeye yakın belirlediğini söylemektedirler.

SONUÇ

Konu ile ilgili muasır ve muahhar ana kaynaklar incelendiğinde karşımıza iki farklı sonuç çıkmaktadır. Yegâne muasır kaynak olan *Mongolun Niçoça Tobçıyan* veliaht tayininin hem zamanını hem de tayin şeklini muahhar kaynaklara göre

farklı vermektedir. Muahhar kaynaklar ise, bir takım çelişkiler ile verdikleri bilgilerin doğruluğuna gölge düşürmektedirler. Bu nedenle muasır kaynak *Mongolun Nigoça Tobçıyan*'ın vermiş olduğu bilgilerin daha makul olduğunu kabul etmek doğru olacaktır. Esere göre, Yesü Hatun'un telkini ile Cengiz Han bir veliaht bırakma kararı almıştır. Bu kararını Harezmsah Seferi'ne çıkılmadan önce tartışmaya açmıştır. Tayin için ilk eşi Börte Üçin'den doğan oğulları Çuci, Çağatay, Ögedey ve Toluy öncelikli tutularak onlar üzerinde durulmuştur. Cengiz Han ilk oğlu Çuci'yi kendisine veliaht yapmak isterken, ikinci oğlu Çağatay onun isteğine karşı çıkmıştır. Çağatay'ın bu tutumu Cengiz Han'ın huzurunda Çuci ile kavgaya tutuşmasına sebebiyet vermiştir. Çıkan kavgadan rahatsız olan Cengiz Han kurmuş olduğu devleti bırakacağı kişiyi bulmak için oğullarını uzlaştırmanın yolunu aramıştır. Bu nedenle Cengiz Han ikinci oğlu Çağatay'ın tavsiyesi ve Börte Üçin'den doğan diğer oğullarının da onayı ile üçüncü evladı Ögedey'in kendisinden sonra ulusun yönetimini ele almasını kabul etmek zorunda kalmıştır. Ancak oğullarının vermiş olduğu bu karar sonradan Cengiz Han tarafından da benimsenmiştir.

EXTENDED SUMMARY

There is some different information in the sources as to when and how the crown prince who would be replaced Genghis Khan was determined after his death. An anonymous source *Mongolun Nigocha Tobchiyan*, a witness of the period, describes the influence of Genghis Khan's second son Chagatai in the election of crown prince. Genghis Khan decided to leave a crown prince with the reminder of the death of his wife Yesui Khatun, who belonged to the Tatar tribe. Therefore, he wanted to choose it among his sons born to his first wife, Borte Uchin. Genghis Khan wanted to make his first son Jochi crown prince. However, there were doubts about whether Jochi was the son of Genghis Khan. Therefore, Chagatai opposed his father's request. Chagatai supported his brother Ogedei during his appointment of crown prince. In this way, he made Ogedei the crown prince. However, later written sources give information that Genghis Khan declared Ogedei crown prince at his own request. These sources do not give any information whether Genghis Khan wanted to make Jochi crown prince. They do not mention the role that Chagatai assumed in the appointment of the crown prince. In addition, the *Mongolun Nigocha Tobchiyan* gives the information that the crown prince was appointed just before the Kharezmshah expedition launched in 1219. However, other sources say that Genghis Khan appointed the crown prince in the Tangut expedition, which he launched near his death in 1226. According to these sources, Genghis Khan declared his most talented son Ogedei crown prince when he realized that he was going to fall ill and die. Soon after the appointment

of the crown prince, his illness increased and died. But the information given by the sources written later contradicts both themselves and others. Therefore, as a result of our review, all sources deemed appropriate were evaluated and it was concluded that the anonymous source, a witness of the period, provided more accurate information

KAYNAKÇA

- Ahmed Tebrîzi. (2019). *Şehinşahname* (Kaheki, M. G. & Abadi, C. R. A. Haz.). Tahran: İntişarat-ı Doktor Muhammed Afşar.
- Alaaddin Ata Melik Cüveynî. (2013). *Tarih-i cihan güşa* (Öztürk, M. Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- Alâeddin Atâ-Melik Cüveyni. (2016). *Târîh-i cihân guşâ*. (Kazvîni, M. Neşr.). Tahran: İntişarat-ı Hermes.
- Anonim. (1995). *Moğolların gizli tarihi*. (Temir, A. Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- Anonim. (2011). *Moğolların gizli tarihçesi*. (Kaya, M. L. Çev.). (Kalan, E. Ed.). İstanbul: Kabalıcı Yay.
- Anonim. (1990). *Mongolun nigoça tobçıyan*. (Sumyabaatar, B. Trs.). Ulaanbaatar: Ulsin Hevleliin Gazar.
- Anonim. (2004). *The secret history of the Mongols*. (De Rachewiltz, I. Tr.). Leiden: Brill.
- Ansarı, A. S. B. (1993). Cûzcânî, Minhâc-ı Sirâc. *İslam Ansiklopedisi*. (C. 8, s. 98-99) İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Beyânî, Ş. (2018). *Moğol dönemi İran'ında kadın*. (Uyar, M. Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- Bilgin, O. (1993). Cüveynî, Atâ Melik. *İslam Ansiklopedisi*. (C. 8, s. 140-141). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Djamal Al-Karşi. (2005). *İstoriya Kazakistana v Persidskih istoçnikah Djamal al- Karşi al-mulhakat bissurah*. C. I. (Vohidova Ş. H. & Aminova B. B. Tr.). Almatı: Daik Pryess.
- Ebü'l-Ferec İbnü'l-İbrî. (2011). *Târîhu muhtasari'd-düvel*. (Yaltkaya, Ş. Çev.). Ankara Türk Tarih Kurumu Yay.
- Gregory Abu'l Farac. (1999). *Abu'l farac tarihi*. C.II. (Doğrul, Ö. R. Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- Gömeç, S. Y. (2019). Çingiz Han'ın topraklarında bölünme. *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, I/(2). 203-208.
- Hamdullah Müstevfi Kazvîni. *Zafername*. Türk İslam Eserleri Müzesi Kütüphanesi. Mikrofilm Arşiv Nu: 1490, Envanter Nu: T 2041, vr. 358a-359a.
- Haykıran, K. R. (2016). *Moğollar zamanında yakın doğu*. İstanbul: Ötüken Yay.
- Kafalı, M. (1993). Cengiz han. *İslam Ansiklopedisi*. (C. 7, s. 367-369). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Kalan, E. (2012). Tarihi kaynaklara göre Cuci adının kökeni ve Cengiz kağan'a oğul olma sorunsalı. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, (XXVII/ (1), s. 119-130). İzmir.
- Li Chih-Ch'ang. (1931). *Ch'ang Ch'un the travels of an alchemist*. (Waley, A. Trans.). London: George Routledge & Sons Ltd.
- Lubsandanzan. (2006). *Altan tovç*. (Çoimaa, Ş. Haz.). Ulaanbaatar: Mongol Tüühen Survalç Biçgiin Tsvral.
- Muhammed Benâketi. (2000). *Târîh-i benâketi*. (Şear, C. Nşr.). Tahran: Encümen-i Asar Mefahir-i Ferhengi.
- Muhammed Mîrhand. (2006). *Târîh-i ravzatû's-safâ*, (C. VIII). (Keyanfur, C. Nşr.) Tahran: İntişarat-ı Esatir.
- Minhâc-I Sirâc El-Cûzcânî. (2016). *Tabâkat-ı nâsırî*. (Uyar, M. Çev.). İstanbul: Ötüken Yay.

- Minhâc-I Sirâc El-Cûzcânî. (2010). *Tabâkat-ı nâsri*, C. II. (Habibi, A. Nşr.). Tahran: İntişarat-ı Esatir.
- Özaydın, A. (2000). İbnü'l İbrî. *İslam Ansiklopedisi* (C. 21, s. 92-94) İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Özgüdenli, O. G. (2012). Vassâf. *İslam Ansiklopedisi* (C. 42, s. 558-559). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Şeşen, R. (1993). Câmîu't tevârih. *İslam Ansiklopedisi* (C. 7, s. 132-134). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Şeşen, R. (Haz.). (1998). *Müslümanlarda tarih-coğrafya yazıcılığı*. İstanbul: İSAR Yay.
- Reşiduddin Fazlullah Hemedâni. (1995). *Câmîu't-tevârih*. C. I-II. (Ruşen, M. & Musevi, M. Nşr.) Tahran: İntişarat-ı Elburz.
- Reşiduddin Fazlullah Hemedâni. (2014). *Câmîu't-tevârih*. (Kerimi, B. Neşr.). Tahran: İntişarat-ı İkbal.
- Reşiduddin Fazlullah Hemedâni. *Kitab-ı nesebname-i mûluk*. Topkapı Sarayı Müzesi III. Ahmed Kitaplığı, Envanter Nu: 2937, vr. 116a, 130a.
- Sagan Setsen. (2006). *Erdeniin tovç*. (Bayarsihan, M. Haz.). Ulaanbaatar: Tüühen Survalç Biçgiin Tsvral.
- T'ang, C. (1970). Moğol sülalesi devrinde Türk ve İslam dünyası ile temaslarda bulunan şahsiyetler (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Umumi Türk Tarihi Kürsüsü.
- Uluğ Bek. *Tevârih-i Çengiznâme-i şeceretü'l etrâk bazi tevârih-i Selâtin-i Türk*. Harvard University Houghton Library, Microfilm on File No: 89-1356, vr. 69a.
- Vassâf. (1968). *Tâhriir-i târih-i Vassâf*. (Ayeti, A. M. Nşr.). Tahran: İntişarat-ı Bonyad-ı Ferheng-i İran.
- Yazıcı, T. (1992). Benâkitî. *İslam Ansiklopedisi*. (C. 5, s. 429-430). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Yıldırım, K. (Haz.). (2013). *Çin kaynaklarında Türkistan şehirleri*. İstanbul: Ötüken Yay.